

Marta Bierca*

„SZKLANA” RZECZYWISTOŚĆ A KOWALSCY WOKÓŁ NAS – SERIALE A PRZEMIANY MĘSKOŚCI WE WSPÓŁCZESNEJ POLSCE

Jeszcze dekadę lub dwie temu kategoria męskości w Polsce była dość łatwo definio-
walna. Kwestionowanie i redefiniowanie ról płciowych badaczki i badacze rozpoczęli
od dyskusji na temat terminów „kobiecość” czy też „macierzyństwo” i ich przemian¹.
Wraz z upływem czasu skupiono się na koncepcie rodziny i wachlarzu modeli zwią-
zków, jakie zaobserwowano w zmieniających się polskich realiach². Kolejnym obszarem
zwracającym uwagę specjalistów staje się od kilku dekad „męskość”. Jej przemiany są
często obrazowane za pomocą dychotomii „tradycyjnego” i „nowego” modelu³ czy też
zestawienia pojęć prawdziwej męskości – do określenia jasno zdefiniowanego modelu
obowiązującego w starszych pokoleniach – i kryzysu męskości⁴ czy też nowej męskości
lub męskości opiekuńczej pojawiających się współcześnie⁵. Aby dookreślić to ostatnie
pojęcie, badacze często sięgają po pulę cech stereotypowo kobiecych i przypisują je

* **Marta Bierca**, mgr – Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej w Warszawie, Interdyscyplinarne
Studia Doktoranckie, kierunek: socjologia, e-mail: marta.bierca@gmail.com.

¹ R. Hryciuk, E. Korolczuk, *Pożegnanie z Matką Polką? Dyskursy, praktyki i reprezentacje macie-
rzyństwa we współczesnej Polsce*, Warszawa 2012; A. Titkow, D. Duch-Krzystoszek, B. Budrowska,
Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy, Warszawa 2004; *Szklany sufit. Bariery i ograniczenia
karier kobiet. Monografia zjawiska*, red. A. Titkow, Warszawa 2003.

² A. Titkow, D. Duch-Krzystoszek, B. Budrowska, *op. cit.*; *Szklany sufit...*; Centrum Badania
Opinii Społecznej, *O roli kobiet w rodzinie. Komunikat z badań*, Warszawa 2013, [http://www.cbos.
pl/SPISKOM.POL/2013/K_030_13.PDF](http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_030_13.PDF) [dostęp: 9.02.2014].

³ I. Chmura-Rutkowska, J. Ostrouch, *Mężczyźni na przelęczy życia. Studium pedagogiczne*, Kra-
ków 2007.

⁴ K. Arcimowicz, *Wizerunek ojca w polskich mediach na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *Nowi
mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*, red. M. Fuszara, Warszawa 2008,
s. 115-151; *idem*, *Nowe wizerunki mężczyzn w polskich przekazach telewizyjnych*, [w:] *Karuzela z mę-
czyznami. Problematyka męskości w polskich badaniach społecznych*, red. K. Wojnicka, E. Ciaputa,
Kraków 2008, s. 41-66; Z. Melosik, *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*, Poznań 2002; O. Vedfelt,
Kobiecość w mężczyźnie. Psychologia współczesnego mężczyzny, Warszawa 2008.

⁵ B. Budrowska, *Tacierzyństwo, czyli nowy wzór ojcostwa*, „Kultura i Społeczeństwo” 2008, t. 52,
nr 3, s. 123; K. Dzwonkowska-Godula, *Publiczny dyskurs o współczesnym ojcostwie w Polsce*, [w:]
Karuzela z mężczyznami..., s. 113-139; M. Fuszara, *Ojcostwo w opinii mężczyzn – ojców małych
dzieci*, [w:] *Nowi mężczyźni...*, s. 187-221; A. Krajewska, *Konteksty ojcostwa*, [w:] *Nowi mężczyźni...*,
s. 67-115; P. Kubicki, *Przemiany ojcostwa we współczesnej Polsce*, [w:] *Być rodzicem we współczesnej
Polsce. Nowe wzory w konfrontacji z rzeczywistością*, red. M. Sikorska, Warszawa 2009, s. 77-109;
A. Titkow, D. Duch-Krzystoszek, B. Budrowska, *op. cit.*; *Szklany sufit...*; D. Majka-Rostek, *Współ-
czesne wzorce nowego ojcostwa*, [w:] *Rodzina. Kondycja i przemiany*, red. M. Świątkiewicz-Mośny,
Kraków 2011, s. 103-117.

„nowym mężczyznom”, co prowadzi do feminizacji kategorii czy też „umatkowie-
nia” roli „nowego ojca”⁶. Pojawiają się jednakże pierwsze głosy postulujące odróżnie-
nie roli ojca od roli matki i dookreślenie ojcostwa, lecz nie poprzez zrównywanie go
z macierzyństwem⁷.

Przełomowym wydarzeniem, przynajmniej na poziomie symbolicznym, było wpro-
wadzenie urlopow ojcowskich w Polsce w 2010 roku i późniejsze zmiany prawne re-
gulujące odpowiedzialność rodziców za opiekę nad dziećmi. Debata społeczna zaczęła
się od tej pory skupiać na zagadnieniu stereotypizacji ról rodzicielskich⁸. Badacze
analizują reakcję społeczną na zmiany prawne w Polsce, odnosząc się do doświadczeń
innych krajów europejskich⁹ czy też dotyczą problemu umiejętnego łączenia pracy
zawodowej z życiem rodzinnym¹⁰.

Obserwując media czy kulturę popularną, można również zauważyć, że trady-
cyjne role w rodzinie są coraz częściej kwestionowane, stają się przedmiotem debaty
społecznej. Krzysztof Arcimowicz jest jednym z czołowych specjalistów zajmujących
się modelami męskości czy też ojcostwa pojawiających się w dyskursie medialnym¹¹.
Podobną tematyką zajmuje się Beata Łaciak – autorka typologii mężczyzn jako mężów,
a także jako ojców, która wyłania się z dyskursu medialnego¹².

Niniejszy artykuł został zainspirowany analizami autorstwa Arcimowicza i Łaciak.
Autorka odnosi się także do wyników własnych badań mających na celu zarysowanie
przemian ról w rodzinie. Pytanie, na które tekst ma w zamierzeniu udzielić odpowiedzi,
jest parafrazą rozważań Tomasza Szlendaka¹³ i Krzysztofa Arcimowicza¹⁴: czy medialna
rzeczywistość wyprzedza zmianę społeczną i kształtuje wzorce zachowań? A może to

⁶ Do określenia „nowego ojcostwa” często używa się terminu „tacierzyństwo”, co sugeruje wy-
mienność roli ojca i matki w opiece nad dzieckiem. Niemniej jednak termin ten zaczyna być kwestio-
nowany jako niesłusznie stawiający znak równości pomiędzy obiema rodzicielskimi rolami.

⁷ J. Drosio-Czaplińska, *Ojcostwo to nie tacierzyństwo*, „Polityka” 2014, nr 26 (2964), s. 20; J. Dro-
sio-Czaplińska, *Kto to tata?*, „Polityka” 2013, nr 42 (2929), s. 23.

⁸ Do pierwszych zmian w polskim prawie doszło wcześniej – zgodnie z uchwałą Sejmu z 2001 r.,
zezwolono mężczyznom na skorzystanie z części urlopu macierzyńskiego.

⁹ K. Suwada, *Dostrzeżenie ojców na nowo. Ojcostwo a polityka społeczna w społeczeństwach
współczesnych*, [w:] *Zagadnienia małżeństwa i rodzin w perspektywie feministyczno-genderowej*, red.
K. Slany, Kraków 2013, s. 93-107; E. Zielińska, *Sytuacja prawna mężczyzn w Polsce – godzenie sytuacji
zawodowej z obowiązkami rodzinnymi w aspekcie ojcostwa*, [w:] *Nowi mężczyźni...*, s. 221-245.

¹⁰ T. Gesterkamp, *Ojcowie a kariera. Sposób na uzyskanie równowagi*, Warszawa 2009.

¹¹ K. Arcimowicz, *Dyskursy o płci i rodzinie w polskich telesagach: analiza seriali obyczajowych
najpopularniejszych na początku XXI wieku*, Warszawa 2013; *idem*, *Wizerunek ojca...*; *idem*, *Nowe
wizerunki...*; *idem*, *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda. Fałsz. Stereotyp*, Gdańsk 2003.

¹² B. Łaciak, *Medialny obraz mężczyzn w relacjach małżeńskich i rodzinnych*, [w:] *Nowi mężczyź-
ni...*, s. 151-187.

¹³ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2011; *idem*, *O na-
skórkowej (lub kosmetycznej) przemianie męskości*, [w:] *Być rodzicem...*, s. 62-77.

¹⁴ K. Arcimowicz, *Dyskursy o płci...*; *idem*, *Wizerunek ojca...*; *idem*, *Nowe wizerunki...*; *idem*,
Obraz mężczyzny...

wzorce społeczne znajdują odbicie w medialnym dyskursie? W artykule omówiono oba typy rzeczywistości – tę społeczną i tę medialną – i podjęto próbę określenia ich wzajemnej zależności.

Perspektywa metodologiczna

W artykule poruszono kwestię wizerunku, a właściwie różnych wizerunków współczesnych polskich mężczyzn-ojców na podstawie dwojakich źródeł: analizy wybranych współczesnych polskich seriali, a także przeprowadzonych przez autorkę badań ilościowych.

Pierwsze ze źródeł stanowią seriale emitowane obecnie w polskiej telewizji. Ich dobór został podyktowany danymi oglądalności w grupie docelowej kobiet w wieku 25-45 lat, co było zamierzeniem w pełni świadomym¹⁵. Skupienie się na żeńskiej części widowni było podyktowane tym, że kobiety stanowią znaczącą większość widowni analizowanych seriali. Celowe było również dobranie źródeł pod kątem popularności w młodej grupie kobiet (25-35 lat) – osób będących na etapie podejmowania życiowych decyzji: budowania trwałych relacji, zawierania związków małżeńskich lub też posiadania dzieci. Natomiast starsza część tej grupy (36-45 lat) jest nadal na tyle młoda, że może modyfikować swoje decyzje życiowe lub też przejawiać znaczny stopień refleksyjności odnośnie do modeli rodziny i związków. Zatem oglądana przez opisane dwie grupy kobiet serialowa rzeczywistość może wpływać na życiowe decyzje tej grupy lub też stanowić odzwierciedlenie ich wyborów czy chociażby marzeń.

Analizowane seriale można, skrótowo i nie bez zbędnych uproszczeń, podzielić na trzy grupy¹⁶. Pierwszą z nich stanowią te kierowane do wspomnianej grupy kobiet i znajdujące wśród nich liczny odbiór: *Prawo Agaty* (TVN), *Przepis na życie* (TVN), *Rodzinka.pl* (TVP2) – przedstawiające życie pokolenia 30-latków, mieszkających w dużych miastach, dynamicznych, ambitnych, dobrze sytuowanych. Druga grupa to produkcje znajdujące widzów wśród różnych pokoleń kobiet, dość uniwersalne: *Na Wspólnej* (TVN), *To nie koniec świata* (Polsat), *Lekarze* (TVN), *M jak Miłość* (TVP2), *Klan* (TVP1) – obrazujące życie różnych pokoleń Polaków osadzone w zróżnicowanych środowiskach. Trzecią grupę stanowią seriale cieszące się szczególnie wysoką oglądalnością wśród starszych pokoleń kobiet: *Barwy szczęścia* (TVP2) i *Ojciec Mateusz* (TVP1) – skupiające się na życiu codziennym prowincji i dość tradycyjnych wartościach rodzinnych. Z uwagi na dużą liczbę odcinków wymienionych seriali, autorka

¹⁵ Cotygodniowych danych oglądalności seriali dostarcza Nielsen Audience Measurement (<http://www.agbnielsen.pl>).

¹⁶ Informacja o profilach widza poszczególnych seriali za: Nielsen Audience Measurement (<http://www.agbnielsen.pl>).

poddała bardziej szczegółowej analizie część materiału. Szczególną uwagę poświęcono pierwszym odcinkom, których fabuła pozwalała na poznanie bohaterów i zrozumienie kontekstu ich późniejszych losów. Następnie śledzono perypetie postaci w kolejnych sezonach – oglądając odcinki wybiórczo: co trzeci lub co czwarty z kolei, aby ponownie przyrzeć się dokładniej ostatnim odcinkom seriali. Z uwagi na jakościową analizę materiału badawczego, mniejszą wagę przykładano do liczby odcinków czy też ujednoliconego schematu analizy wątków – co byłoby zasadne w przypadku ilościowego podejścia do materiału. Skupiono się natomiast na pogłębieniu profili wybranych bohaterów reprezentujących przedstawiane modele męskości.

Odwołując się do pytania wyjściowego, jakie przyświeca artykułowi, można uznać, że wymienione seriale mogą ukazywać wizję świata widzianą oczami żeńskiej części widowni. Być może przedstawione modele męskości i ojcostwa to te, które kobiety zauważają lub też chciałyby zauważać w rzeczywistości społecznej. Podążając za myślą Mirosławy Marody, telewizja może mieć specyficzną funkcję we współczesnej kulturze polegającą na ukazywaniu swoistej i spójnej wizji świata. Propaguje ona określony system wartości, a także uwidacznia zjawiska, które mogą temu systemowi zagrażać¹⁷. Jak podkreśla autorka, seriale służą

uwspólnianiu wyobrażeń o rzeczywistości, rozpowszechnianiu określonego systemu wartości, legitymizacji ideologii i mitologii niezbędnych do funkcjonowania systemu społecznego oraz demaskowania zjawisk zagrażających jego spójności. [...] Serial obyczajowy [...] służy nie tylko zaspokajaniu głodu narracji, lecz również podtrzymywaniu komunikacji społecznej, a w konsekwencji wytwarzaniu więzi społecznych¹⁸.

Zatem można postawić hipotezę, że wizerunki mężczyzn i ojców wyłaniające się z serialowej rzeczywistości to właśnie uwspólnienie wyobrażeń, pragnień, a może doświadczeń dominującej części widowni, czyli kobiet.

Na pytanie, czy bliżej serialom do przedstawiania wyobrażeń, czy też rzeczywistości postaram się udzielić odpowiedzi, analizując wyniki badania ilościowego przeprowadzonego metodą Omnibus, w sierpniu 2013 roku. Wywiady przeprowadzone były metodą CATI (*Computer Assisted Telephone Interviews*). Próba objęła N = 1003 osoby i była reprezentatywna dla Polski pod względem, płci, wieku i wielkości miejsca zamieszkania. Wielkość próby poddanej badaniu różnicowała się w zależności od danego zagadnienia – niektóre pytania zadawane były całej próbie, natomiast inne – z powodów merytorycznych – zawężone do respondentów spełniających określone kryteria (np. bycie rodzicem i bycie w związku). Respondenci odpowiadali na kilka pytań, w tym na dwa stanowiące materiał do niniejszego artykułu, w następującym brzmieniu:

¹⁷ M. Marody, *Ku pokrzepieniu serc*, [w:] *Gabinet luster. O kształtowaniu samowiedzy Polaków w dyskursie publicznym*, red. A. Giza, Warszawa 2013, s. 280-281.

¹⁸ *Ibidem*.

1. „Jak ocenia Pan(-i) swoje zaangażowanie w obowiązki domowe i opiekę nad dziećmi?” (kafeteria odpowiedzi w skali 1-5; gdzie 1 oznacza: „ja robię znacznie więcej niż partner(-ka)”, a 5 – „partner(-ka) robi znacznie więcej niż ja”); pytanie dopuszczało również odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć”;

2. „Proszę powiedzieć, na ile jest Pan(-i) obecnie zadowolona z podziału obowiązków, jaki obowiązuje w Pan(-i) gospodarstwie domowym?” (kafeteria odpowiedzi na skali 1-3, gdzie 1 oznacza: „wolał(a)bym, aby partner(-ka) zaangażował(-a) się bardziej”, a 3 – „wolał(a)bym, aby partner(-ka) zaangażował(-a) się mniej” dla trzynastu wybranych czynności domowo-opiekuńczych; pytanie dopuszczało również możliwość niewykonywania danej czynności w gospodarstwie domowym).

Zatem w niniejszym artykule zaprezentowano efekt skonfrontowania tych dwóch wymienionych źródeł.

Oś analityczna

Badacze i badaczki podkreślają, że kategoria męskości, a także ojcostwa, przechodzi obecnie moment przełomowy¹⁹. Krzysztof Arcimowicz, posiłkując się Manuellem Castellem, wymienia przyczyny powstania dychotomii, a może raczej osi przemian, jakim podlegają współcześnie „męskość” i „ojcostwo”: przekształcenia gospodarki i rynku pracy; otwarcie możliwości edukacyjnych dla kobiet; technologiczna transformacja biologii, farmakologii i medycyny, co ma wpływ na kontrolę reprodukcji; rozwój ruchu feministycznego²⁰. W efekcie możemy mówić o dwóch paradygmatach, jakie określają lewy i prawy kraniec osi męskości, jak również ojcostwa.

Pierwszy paradygmat, zwany „tradycyjnym”, opiera się na jasno określonym systemie wartości. W odniesieniu do życia rodzinnego oznacza to czytelne i niekwestionowane role w rodzinie oraz w obrębie pokoleń. Zakładanie rodziny jest tutaj naturalnym i oczywistym wyborem, a role matki i ojca są określane jako wyspecjalizowane. Sfera kobieca rozumiana jest jako prywatna (domowa), a męska jako publiczna (życie zawodowe). Na drugim końcu osi plasuje się „nowy” paradygmat oparty na pojęciach indywidualizacji czy też względności²¹. Według niego zakładanie rodziny jest jedną z możliwych życiowych dróg, a i tak ewentualne życie rodzinne można kształtować wedle palety zróżnicowanych wzorców. W miejsce dominującego modelu rodziny pojawiają się jej alternatywne formy i definicje, a stereotypowe – czyli przynależne

¹⁹ K. Arcimowicz, *Nowe wizerunki...*; T. Szlendak, *Socjologia rodziny...*; I. Chmura-Rutkowska, J. Ostroch, *op. cit.*

²⁰ K. Arcimowicz, *Nowe wizerunki...*, s. 81.

²¹ M. Castells, *Siła tożsamości*, Warszawa 2008; A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2011; A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa 2005; M. Marody, *op. cit.*; T. Szlendak, *Socjologia rodziny...*

tradycyjnemu modelowi – role matki i ojca są kwestionowane. Przyjrzyjmy się zatem modelom męskości, jakie wyłaniają się najpierw z analizy rzeczywistości serialowej.

Od Lucjana Mostowiaka po Huberta Suleckiego, czyli o przedstawicielach tradycyjnego paradygmatu męskości w serialach

Analizując modele męskości i ojcostwa wyłaniające się z seriali i osadzone w tradycyjnym paradygmacie, można dostrzec, że są one oparte na silnej dychotomii męskiej dominacji kontra żeńskiej uległości. Osią analityczną do przedstawienia dwóch często występujących modeli reprezentujących tradycyjny porządek jest męskość rozumiana jednoznacznie jako sprawcza, silna, pewna siebie, aktywna – kontra kobiecość czy też role dzieci przedstawiane na pozycji uległej, niepewnej, zależnej.

Pierwszy z modeli, o klasycznym wydzwiku, nazwałam „Dominujący Nestor”, jego ucieleśnienie można odnaleźć w postaci Lucjana Mostowiaka, bohatera *M jak Miłość*, lub też Pawła Lubicza z serialu *Klan*. Mężczyźni ci piastują pozycję nestora rodu, niekwestionowanej głowy rodziny, co nie musi jednoznacznie wynikać z zaawansowanego wieku bohatera (Paweł Lubicz to postać raczej w wieku średnim). Postaci te charakteryzują takie cechy, jak wierność zasadom, konsekwencja, nieugiętość, ale też spokój wynikający z podążania jasno zdefiniowaną życiową drogą. Stanowią opokę dla rodziny, zapewniają emocjonalne bezpieczeństwo, ale nierzadko też finansową stabilizację. Pomimo przypadków bycia mężem aktywnej zawodowo i odnoszącej sukcesy kobiety – czego przykładem może być Krystyna Lubicz, żona Pawła²² – to praca mężczyzny prezentowana jest jako bardziej prestiżowa i odpowiedzialna²³. W efekcie, „Dominujący Nestor” oczekuje od swojej partnerki wejścia w rolę tradycyjnej żony i matki i wypełniania dobrze swojej funkcji. On za to może pozwolić sobie na pokazywanie bezradności i braku umiejętności w zakresie stereotypowo kobiecych domowych zajęć. W tym kontekście wszelkie przejawy domowej pomocy czy też przejmowanie inicjatywy w domowych czynnościach są przez partnerkę i dzieci odbierane jak święto, a analogiczne zachowania kobiet to sfera codziennych, oczywistych obowiązków. Niemniej jednak przedstawiciel tego modelu nie napotyka większych problemów czy nie naraża się na napięcia w relacjach z kobietami czy dziećmi, pod warunkiem że tworzy je z przedstawicielami tradycyjnego paradygmatu. Natomiast jakiegokolwiek przejawy emancypacji u partnerek czy niesubordynacji dzieci są odbierane jako podważanie męskiego autorytetu i mogą prowadzić do sytuacji kryzysowej. Przykładem może być tutaj zachowanie Barbary Mostowiak, żony Lucjana, której otwarte oskarżenie męża

²² Krystyna Lubicz jest wykładowczynią slawistyki na Uniwersytecie Warszawskim.

²³ Paweł Lubicz jest współwłaścicielem prywatnej kliniki medycznej „El-Med”.

o błędy wychowawcze doprowadziło do wyprowadzki męża z domu i dłuższego małżeńskiego kryzysu.

Drugi z modeli męskości i ojcostwa osadzony w tradycyjnym paradygmacie to „Wykorzystał i Porzucił”, którego przedstawicielem mogą być Hubert Sułecki z *Prawa Agaty* lub Krzysztof Malicki z *Klanu*. Model ten można opisać jako modelowego mężczyznę marzeń: niezwykle przystojnego, odnoszącego sukcesy zawodowe, szarmanckiego, obdarowującego kobiety prezentami. Na fabularnej osi pojawia się w momencie słabości bohaterki i umiejętnie nią manipuluje, aby osiągnąć korzyści osobiste. Przykładowo, Hubert Sułecki wpływał na Agatę Przybysz w celu zdobycia jej podpisu pod ważnym dokumentem i przeprowadzenia malwersacji finansowych²⁴. Model „Wykorzystał i Porzucił” umiejętnie opiera się na stereotypowych kobiecych cechach, jakimi są głód doświadczania romantycznych sytuacji, wiara w miłość na całe życie, potrzeba bycia adorowaną. W serialach jednak postać ta jest przedstawiana jako negatywna, ponosząca w przyszłości słuszną karę. Nikczemne zachowanie bohatera, mimo początkowych negatywnych skutków dla bohaterki, z biegiem czasu wychodzi jej na dobre. Przykładowo, wykorzystanie materialne i emocjonalne Agaty przez Huberta wzmacnia bohaterkę i pomaga jej obrać korzystną drogę życiową: założyć własną kancelarię prawniczą i szczęśliwie ułożyć sobie życie osobiste.

Opisane dwa modele stanowią zapewne wycinek z całego spektrum, jakie można by odnaleźć w tradycyjnym paradygmacie męskości czy też ojcostwa. Niemniej jednak ich wybór jest podyktowany tym, że są to modele najbardziej wyraziste. Ponadto ukazane są jako należące do tradycyjnego porządku i odchodzące w przeszłość („Dominujący Nestor”) lub też tracące swoją negatywną sprawczą moc w zderzeniu z dynamicznymi i samowystarczalnymi kobietami („Wykorzystał i Porzucił”).

Od Jerzego Knappego po Ludwika Boskiego, czyli o przedstawicielach nowego paradygmatu męskości w serialach

Przechodząc do analizy wybranych modeli męskości i ojcostwa przynależnych nowemu paradygmatowi, można zauważyć, że są one oparte na odmiennym niż w tradycyjnym paradygmacie typie relacji z kobietą bądź dziećmi. Z jednej strony można wyróżnić model oparty na równości pomiędzy męskością a kobiecością. Z drugiej zaś widoczny jest także model odwracający tradycyjny porządek i ukazujący męskosc jako podległą kobiecości i zbliżoną do postawy dziecka.

²⁴ Hubert Sułecki najpierw się głównej bohaterce „Prawa Agaty” oświadczył, potem wmanewrował ją w malwersacje finansowe na kwotę 800 tys. zł, a następnie zniknął. W efekcie Agata straciła pracę i była zmuszona sprzedać mieszkanie.

Pierwszy z modeli opartych na zasadzie równości lub też przyjaźni z kobietą można określić jako „Miłość na Wyciągnięcie Ręki”. Ten model mężczyzny jest ukazywany w serialach jako bohater z bliskiego otoczenia kobiety, postać początkowo pozostająca w cieniu, aby przesunąć się na główny plan i uwidocznic swoje zalety w odpowiednim momencie zwrotnym fabuły. Przykładem „Miłości na Wyciągnięcie Ręki” może być szef kuchni Jerzy Knappe z *Przepisu na życie* lub adwokat Marek Dębski z *Prawa Agaty*. Przedstawiciele tego modelu to bohaterowie po przejściach, samotnicy, nonkonformiści, na pozór „zimne dranie”, które z biegiem czasu i pod wpływem rodzącego się uczucia ukazują swoją wrażliwość i empatię. Zgodnie z zasadą „kto się czubi, ten się lubi”, początkowo tworzą z bohaterką relację obfitującą w napięcia, aby później przejść do związku opartego na partnerstwie i harmonii. Przykładem może być związek Marka Dębskiego z Agatą Przybysz, zrodzony z przyjaźni i zrozumienia, ale też dzielenia wspólnej pasji, jaką jest prowadzenie kancelarii adwokackiej. Jest to związek niemal nienacechowany stereotypowymi cechami płciowymi – trudno przypisać rolę domową kobiecie, a skupienie na życiu zawodowym mężczyźnie. Oboje mają niemal identyczne ambicje zawodowe i podobne podejście do życia prywatnego, co daje w efekcie związek doskonale rozumiejących się osób.

Taki model pojawia się w serialach w przypadku bohaterów, którzy nie mają dzieci lub też mają je z innymi partnerami. Natomiast modelem z nowego porządku prezentującym relację opartą na równości, ale pomiędzy partnerami posiadającymi dzieci, jest „Jak Równy z Równym”, którego przykładami mogą być Piotr Zduński z *M jak Miłość* lub Kamil Hoffer z *Na Wspólnej*. Bohaterowie ci to młodzi mężczyźni, od niedawna będący w związku małżeńskim, mający małe dzieci lub na etapie planowania rodzicielstwa. Z uwagi na nadal dość początkowy etap relacji z żoną są to mężczyźni przejawiający inicjatywę, mile zaskakujący kobietę, dbający o nią, wspierający na co dzień. W wymiarze emocjonalnym są to bohaterowie wrażliwi, rozumiejący, przyjaźni – tak jak Piotr Zduński organizujący spontanicznie romantyczne kolacje dla żony Kingi czy też Kamil Hoffer intensywnie przeżywający problemy z zajściem w ciążę żony Zuzanny. Prognozując, są to mężczyźni mający predyspozycje, by stać się zaangażowanymi ojcami, aktywnie uczestniczącymi w opiece i wychowaniu dzieci. Zatem „Jak Równy z Równym” to model pozytywny, w serialach przedstawiany jako pewnego rodzaju kuriozum, z uwagi na nowatorskie podejście do relacji w związku i rodzicielstwa.

Ostatnim wybranym do analiz modelem męskości i ojcostwa należącym do nowego paradygmatu jest „Duże Dziecko”, którego reprezentantami są Andrzej „Żabcia” z *Przepisu na życie* lub Ludwik Boski z *Rodzinki.pl*. „Duże Dziecko” to model oparty na zasadzie opiekuńczości, ale w nowatorskim wydaniu, czyli wejścia mężczyzny w rolę osoby wymagającej opieki, dbania, nadzorowania. Można uznać, że jest to odwrócenie

stereotypowo rozumianej męskości; bohater – mimo bycia mężem, ojcem i doświadczonym pracownikiem – wchodzi w rolę lekko kapryśnego dziecka. Jego zachowanie może być związane z przeżywaniem kryzysu wieku średniego i frustracją zawodową, jak w przypadku Ludwika Boskiego, który po latach pracy w korporacji decyduje się rzucić etat i poświęcić się pasjom, jak na przykład otworzeniu własnego baru. W relacjach z dziećmi „Duże Dziecko” jest ukazywane bardziej jako jeszcze jedna pociecha wymagająca nadzoru niż jako autorytet czy opiekun dla reszty członków rodziny. Bohater z łatwością znajduje wspólny język z dziećmi, trzyma z nimi komitywę, pozwala na więcej niż matka. Niekiedy próbuje egzekwować swoją rodzicielską władzę, co wychodzi mu groteskowo i nieporadnie. W relacji z żoną wchodzi w bezpieczną rolę wykonawcy, asystenta – rzadko bywa pełnoprawnym menadżerem domu.

Seriale jako lustro rzeczywistości

Biorąc pod uwagę przedstawione wybrane modele męczyzn, można dojść do wniosku, że seriale prezentują cały wachlarz zróżnicowanych modeli męskości. Analiza wpisuje się w dyskusję badaczy, że współcześnie męskość podlega dynamicznym przemianom i nie istnieje jeden dominujący czy też jednoznacznie słuszny jej model. Jak ujmuje to Krzysztof Arcimowicz, zasadne jest mówienie o wielu różnych męskościach, jakie można dostrzec wokół²⁵. Zróżnicowanie wizji męskości w przekazach telewizyjnych potwierdza, że współczesna kultura popularna jest heterogeniczna²⁶. Wielość prezentowanych modeli jest wyrazem głębszych przemian i postępującej redefinicji tej kategorii. Na chwilę obecną można skonstatować, że pomimo dużej liczby modeli męskości i ich zróżnicowania każdy z omówionych jest naznaczony pewną rysą. Modele z tradycyjnego paradygmatu mają wydźwięk lekko prześmiewczy; męskość oparta na niepodważalnym autorytecie nestora tudzież uwodzicielskiej mocy amanta wydaje się nie przystawać do zmieniających się oczekiwań kobiecej widowni. Natomiast modele nowego paradygmatu nakreślone są jeszcze niepewną ręką, niedookreślone, mniej wyraziste niż te z poprzedniego porządku. Można dojść do wniosku, że „nowy mężczyzna” z serialowej rzeczywistości to postać słabsza niż tradycyjne modele; wrażliwsza, stereotypowo bardziej kobieca. Jak pisze Mirosława Marody, podczas gdy bohaterki polskich seriali to silne i zaradne kobiety, „mężczyźni w polskich serialach obyczajowych są dość bierni i słabi, stanowią raczej obiekt kobiecych oddziaływań niż opokę, na której mogłyby się one oprzeć”²⁷. Z pewnością nacisk w fabule na doświadczenia i przeżycia kobiet podyktowany jest tym, że *gros* widowni stanowi właśnie ta płęć.

²⁵ K. Arcimowicz, *Nowe wizerunki...*, s. 60.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ M. Marody, *op. cit.*, s. 290.

Być może dlatego też, jak konkluduje Marody, to kobiety są w polskich serialach na pierwszym planie, sterują akcją, aktywnie wpływają na losy mężczyzn, którzy stanowią uzupełnienie, tło dla działań żeńskich postaci²⁸. Pojawia się zatem pytanie o relację pomiędzy rzeczywistością serialową a tą społeczną. Czy – odwołując się do myśli Beaty Łaciak – seriale stanowią inspirację, płaszczyznę lub też pretekst dla „społecznego dyskursu o ważnych czy drażliwych tematach”²⁹, a poprzez ich „polisemiczność ukazują dane zjawisko społeczne z wielu różnych perspektyw”³⁰. Marody nazywa przekaz serialowy *wiedzą*, która pobudza widza do ujrzenia własnych doświadczeń w szerszej perspektywie. Seriale bowiem stanowią dla odbiorcy impuls do konfrontacji swojego jednostkowego doświadczenia z tym, co ukazywane jest w serialu, a zatem – z tym, co przedstawione jest widzom i staje się elementem „samowiedzy społecznej”³¹. Warto się zatem przywrzec tym doświadczeniom codzienności Polaków i skonfrontować je ze światem wyłaniającym się z telewizyjnych sag.

O Janie Kowalskim, czyli o modelu (modelach?) męskości według Polaków

Prowadząc badania na temat postaw i zachowań społecznych, należy odróżnić poziom deklaracji od poziomu faktycznych działań badanych. Odnosząc tę prawdę do zjawiska przemian męskości czy też relacji w rodzinie, trzeba zauważyć, że na poziomie deklaracji Polacy wyrażają coraz silniejszą aprobatę dla relacji egalitarnych. Jak podaje CBOS, badanie przeprowadzone w 2013 roku wykazało, że niemal połowa ankietowanych (46%) poparła model rodziny oparty na porównywalnym zaangażowaniu kobiety i mężczyzny w obowiązki rodzinne i zawodowe³². Dlatego też zasadne wydawało się pogłębienie tematu relacji w związku, z uwzględnieniem perspektyw obu płci, a także zadowolenia obojga partnerów ze stopnia zaangażowania drugiej osoby w różne codzienne obowiązki domowo-opiekuńcze.

Obszarem wyjściowym w przeprowadzonym przez autorkę badaniu ilościowym było postrzeganie własnego związku w kategoriach partnerstwa rozumianego jako dzielenie się obowiązkami domowo-opiekuńczymi w rodzinie. W badaniu wykazano, że postrzeganie własnego zaangażowania w obowiązki domowe i opiekę nad dziećmi różni się znacznie w zależności od płci respondenta. Niemal połowa ankietowanych mężczyzn (48%) uważa zaangażowanie obojga partnerów w związku za podobne,

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ B. Łaciak, *Kwestie społeczne w polskich serialach obyczajowych – prezentacje i odbiór. Analiza socjologiczna*, Warszawa 2013, s. 399.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ M. Marody, *op. cit.*, s. 296.

³² Centrum Badania Opinii Społecznej, *O roli kobiet...* s. 3.

co potwierdza zaledwie trochę ponad jedna czwarta kobiet (27%)³³. Natomiast jeśli mowa o przyznaniu, iż zaangażowanie kobiet w dom i dzieci jest znacznie lub nieco większe, opinię taką ma 48% mężczyzn, podczas gdy tak ocenia swój nakład domowej pracy niemal trzy czwarte kobiet (73%)³⁴. Wyniki potwierdzają zatem rozdzwięk pomiędzy opiniami kobiet i mężczyzn i większą krytyczność tych pierwszych w ocenie podziału obowiązków domowych. Natomiast mężczyźni wydają się nie zauważać lub nie przyznawać się do obserwowania nakładu pracy, jaki kobiety wkładają w dbanie o dom i dzieci.

Odnosząc te rozważania do świata seriali, można potwierdzić, że w obu „rzeczywistościach” – tej serialowej i tej „realnej” – to kobiety stają się siłą napędową zmian; to one jako pierwsze krytycznie patrzą na relacje w rodzinie i wyrażają niezadowolenie. Dopiero za nimi zdają się podążać ich partnerzy, którzy na chwilę obecną tkwią pomiędzy tradycyjnym a nowym paradygmatem męskości. Można się tutaj odwołać do hipotezy Tomasza Szlendaka, według której współcześni Polacy stoją przed problemem dualizmu wynikającego ze zderzenia tradycyjnych wzorców i nowych oczekiwań³⁵. Z jednej strony bezpieczny, tradycyjny wzorzec jest kwestionowany przez kobiety, ponieważ nie przystaje do zmieniającej się społecznej rzeczywistości³⁶. Z drugiej zaś nie ukształtowała się jeszcze odpowiedź mężczyzn na stawiane im nowe wymogi. Mężczyźni mają przed sobą zadanie wyjścia poza dotychczasowy sztywny schemat i samodzielnego dookreślenia siebie³⁷.

Zdefiniowanie siebie jako męża i ojca można zbadać, pytając o stopień zadowolenia obu płci z zaangażowania partnera lub partnerki w codzienne czynności domowo-opiekuńcze. Przeprowadzone badanie potwierdziło również tendencję kobiet do bycia niezadowoloną, podczas gdy ich partnerzy znacznie rzadziej wskazywali obszary, które budziłyby ich zastrzeżenia. Pytane o oczekiwania odnośnie do zaangażowania, panie wołałyby częściej widzieć swoich partnerów sprzątających (46%), zmywających naczynia (43%) i gotujących (40%), podczas gdy zdecydowana większość mężczyzn jest zadowolona z obecnego podziału obowiązków w tym zakresie (odpowiednio: 86%, 87% i 90%)³⁸. Nie aż tak wysoki, ale również znaczący odsetek respondentek oczekuje od partnerów większego zaangażowania w opiekę nad dzieckiem (33% ankietowanych kobiet) i zabawę z dzieckiem (31%)³⁹. Wyniki badań ukazują zatem, że partner kobiet

³³ Pomiędzy podanymi wartościami (odpowiedzi kobiet vs mężczyzn) występuje różnica istotna statystycznie.

³⁴ Jw.

³⁵ T. Szlendak, *Socjologia rodziny...*

³⁶ T. Szlendak, *O naskórkowej...*, s. 64.

³⁷ K. Dzwonkowska-Godula, *op. cit.*, s. 115.

³⁸ Dane pokazują, że kobiety statystycznie częściej wołałyby, aby partner angażował się bardziej w daną czynność, podczas gdy mężczyźni są statystycznie częściej zadowoleni ze *status quo*.

³⁹ Jw.

nie powinien „jedynie” gwarantować materialnego bytu rodzinie, ale również angażować się w codzienne czynności opiekuńczo-wychowawcze. Wyniki potwierdzają tendencję kobiet do podważania tradycyjnego wzorca męskości i ojcostwa i skłaniania się ku nowemu, w którym mąż i ojciec staje się współodpowiedzialny za codzienne zajmowanie się domem i dziećmi.

Wyniki badania dowodzą zatem swoistego zawieszenia polskiego społeczeństwa pomiędzy tradycyjnym i nowym modelem relacji. Wskazane pola aktywności budzące zastrzeżenia kobiet to czynności stereotypowo przypisywane kobietom, a – jak ukazuje badanie – właśnie przez nie kwestionowane. Kobiece niezadowolenie staje się dowodem na przemiany, jakie czekają polskie społeczeństwo. To właśnie panie są orędownikiem zmian, dążą do przemiany relacji, w jakich tkwią, w kierunku bardziej egalitarnych i mniej nacechowanych stereotypami odwołującymi się do ról płciowych. Można przypuszczać, że podczas gdy kobiety są bardziej optymistycznie nastawione do zachodzących przemian i niejednokrotnie same je inicjują, ich partnerzy pozostają krok w tyle. Zasadny wydaje się więc wniosek badaczy, że tradycyjny model męskości jest wypierany przez całą paletę nowych modeli, spośród których żaden nie jest bardziej bądź mniej pozytywnie wartościowany. Co więcej, spektrum modeli męskości staje się niemal nieskończone, a brak wytycznych odnośnie do wprowadzania danego modelu w życie dodatkowo utrudnia mężczyznom określenie siebie⁴⁰. O wiele łatwiej jest współczesnym mężczyznom realizować tradycyjny model oparty na sprawdzonych zasadach i jasno określonych celach. Badanie uwidacznia, że gdy pytamy o czynności, przez które ów model się wyraża, zadowolenie kobiet z zaangażowania w nie partnerów znacząco rośnie. Mężczyźni – zdaniem partnerek – dobrze wywiązują się z regulowania opłat (uważa tak 74% kobiet), wykonywania drobnych napraw i remontów (71%), a także wynoszenia śmieci (71%). Można dostrzec, że są to czynności dość okazyjne i nie wymagające zazwyczaj dużego wysiłku. Niemniej jednak silnie wpisują się w tradycyjny model męskości, są przejawem swoistej męskiej specjalizacji.

Wnioski

Anna Titkow ponad dziesięć lat temu podkreślała, że coraz silniejsze staje się społeczne oczekiwanie wobec mężczyzn, aby bardziej zaangażowali się w obowiązki domowo-opiekuńcze, ale również dobrze odnajdywali się w tej roli⁴¹. Omówione badanie ilościowe obrazuje rozwój tego trendu. Oczekiwania kobiet zdają się potwierdzać, że powstaje nowy wzorzec bądź też wzorce męskości. Należy jednak pamiętać, że przemiany ról w rodzinie, chociaż być może zaawansowane na poziomie deklaracji, w rzeczywistości

⁴⁰ K. Dzwonkowska-Godula, *op. cit.*, s. 115.

⁴¹ A. Titkow, D. Duch-Krzystoszek, B. Budrowska, *op. cit.*

nie postępują dynamicznie. Kreowany ideał zaangażowanego męża i ojca jest nadal nowością na polskim gruncie, gdzie wciąż silne są patriarchalne wzorce⁴². Jak zauważyła kilka lat po Annie Titkow Anna Giza-Poleszczuk, współczesna polska rodzina jest podwójnie obciążona. Z jednej strony pokazuje jej się niedościgłe wzorce idealnej matki, ojca czy też związku opartego na partnerskim podziale obowiązków, a z drugiej zaś – polskie realia nie sprzyjają egalitaryzacji rodziny⁴³. Autorka wprost wytyka słabości rzeczywistości społecznej jako tej, w której „trzeba balansować między pracą a domem, godzić karierę z macierzyństwem, stworzyć stabilność, pozostając elastycznym i mobilnym, negocjować role bez wywierania przymusu [...]”⁴⁴. Przechodząc w tym momencie do kwestii seriali, to one stają się katalizatorem marzeń i pragnień kobiecej widowni. Analizując męskich bohaterów w najnowszych odcinkach telewizyjnych produkcji można zauważyć, że tematyka redefinicji roli mężczyzny staje się tematem ważnym. Oczywiście, problematyka ta nie jest serwowana widzowi wprost; przenika do umysłów w formie anegdotycznej, humorystycznej, czasem wręcz prześmiewczej. Serialowe fabuły nie propagują rodzinnej rewolucji. Poprzez swą polifoniczność i wielość zobrazowanych męskich wzorców i zachowań raczej sugerują widzom myśl, że męskość niejedno może mieć imię. Jak nazywa to Mirosława Marody, seriale „pokrzepiają serca i otwierają głowy”, co autorka rozumie jako utwierdzanie widza w przekonaniu, że jego rodzinne doświadczenie, jakkolwiek odbiegające od „normy” by ono nie było, powinno być zaakceptowane jako jedno ze współcześnie możliwych⁴⁵. Pora się pożegnać z konstruktem „prawdziwego mężczyzny”, gdyż w jego miejsce pojawia się mnogość zaangażowanych ojców, przyjacielskich partnerów, wrażliwych kochanków, chłopięcych mężów... I listę tę sami nadal będziemy sobie tworzyć.

„SZKLANA” RZECZYWISTOŚĆ A KOWALSCY WOKÓŁ NAS – SERIALE A PRZEMIANY MĘSKOŚCI WE WSPÓŁCZESNEJ POLSCE

STRESZCZENIE: W artykule omówiono zjawisko przemian męskości, jakie można zaobserwować w polskim społeczeństwie. Porusza to zagadnienie, posiłkując się dychotomią pomiędzy „tradycyjnym” paradygmatem męskości a „nowym” i omawia wyznaczniki obu z nich. Podczas gdy pierwszy jasno definiuje męskość i ojcostwo, nie pozostawiając mężczyznom pola do autorefleksji i redefinicji swojej roli, drugi oferuje całą paletę możliwych wzorców, nie wskazując jednego słusznego. W artykule omówione są wyniki badania ilościowego ukazujące stopień zadowolenia kobiet i mężczyzn z podziału obowiązków, jaki obowiązuje w ich domu. Komplementarny materiał do analiz stanowią wybrane seriale współcześnie nadawane w polskiej telewizji, których bohaterowie reprezentują różne modele męskości, zarówno z „tradycyjnego”, jak i „nowego” modelu. Rozważania na temat obu źródeł – badania i analiz serialowych bohaterów – prowadzą do refleksji nad relacją pomiędzy światem „serialowym” a „rzeczywistym”. Autorka stawia hipotezę, że seriale łagodzą niepokoje widza

⁴² *Ibidem*.

⁴³ A. Giza-Poleszczuk, *Zakończenie, czyli chcieć i móc*, [w:] *Być rodzicem...*, s. 188.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ M. Marody, *op. cit.*, s. 298.

odnośnie do nowych modeli relacji rodzinnych, w tym nowych modeli męskości, a także uwspólniają doświadczenie jednostek.

SŁOWA KLUCZOWE: męskość, ojcostwo, przemiany ról, seriale telewizyjne.

**SMALL SCREEN REALITY AND KOWALSKI FAMILY AROUND US –
TV SERIES AND TRANSFORMATION OF MASCULINITY IN CONTEMPORARY POLAND**

SUMMARY: The article discusses the phenomenon of transformation of masculinity which can be observed in Polish society. The text discusses this issue using the dichotomy between the “old” paradigm of masculinity, and the “new” one and presents the determinants of both of them. While the first one clearly defines masculinity and fatherhood leaving almost no space for self-reflection and redefinition of one’s role, the second paradigm provides a variety of possible patterns, with no indication which one is right. The article discusses the results of a quantitative study showing the degree of satisfaction of women and men with the division of duties that take place in their households. The complementary material for analysis is brought by selected contemporary TV series broadcast on Polish television in which the characters represent different models of masculinity, both assigned to the “old” and the “new” model. The author’s reflections on these two sources – the quantitative research and the analysis of TV series’ heroes – lead to conclusions concerning the relationship between the TV series “reality” and “real” world. The author hypothesizes that the TV series soothe the audience tension as regards appearing models of family relations and of masculinity, and that they transform the individual experience into the common one.

KEYWORDS: masculinity, fatherhood, roles’ changes, TV series.